

DABAR

zaboravljeni raj

PRILOZI ARHEOLOŠKOJ TOPOGRAFIJI DABARSKOGA KRAJA

DABAR

zaboravljeni raj

Prilozi arheološkoj topografiji dabarskoga kraja

BAŠTINICA

Nakladnik:
KUBS Baštinica

Za nakladnika:
Manja Kostelac-Gomerčić

Urednice:
Linda Bednjanec, Katarina Mužar,
Manja Kostelac-Gomerčić

Fotografija na naslounici:
Panorama Dabra
(Linda Bednjanec)

Fotografije:
Linda Bednjanec, Katarina Mužar

Autorice teksta:
Linda Bednjanec, Katarina Mužar

Grafička priprema/realizacija:
MIODIO d.o.o., Rijeka

Tisak:
Tiskara Pečarić - Radočaj Karlovac

VE LIČKI MEDVJED
Powered by Lika

Publikacija je izrađena uz potporu **Vjetroelektrane Lički medvjed**.

Otočac, 2024.

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001249670.

ISBN 978-953-50968-4-9

Uvod

Naselje Dabar u sastavu grada Otočca prema zadnjem popisu stanovništva iz 2021. godine imalo je svega 59 stanovnika. Čak desetero starije je od 80 godina. Veliki je to kontrast, primjerice, u odnosu na 14. i 15. st. kada je Dabar cvjetao kao centar glagoljaštva na području Gacke ili u odnosu na godinu 1900. kada je imao 2.470 stanovnika.

Doista, život u Dabru ubrzano se gasi, ne samo zbog globalnih trendova i iseljavanja, nego zbog ekstremno teških uvjeta povratka i nastavka življenja u ratom devastiranom mjestu gdje oporavak zemljoradnje i stočarstva, kao i obnovu infrastrukture, ometaju velika područja minski sumnjivih površina.

S druge strane, dabarska udolina okružena brdima pravi je zaboravljeni raj prirode, dom rijetkim biljnim i životinjskim vrstama, neispisana stranica bogate povijesti i kulture, nikada arheološki istraživana, turistički potpuno neiskorišten i nepoznat. Ova brošura o povijesno-arheološkim i turističkim potencijalima Dabra samo je naš mali prilog i poticaj mogućnosti da dabarski „zaboravljeni raj“ postane „otkriveni raj“.

Uredništvo

U šetnji dabarskim (k)rajem

SADRŽAJ

1.	Dabar	7
2.	Geografske osobine dabarskog kraja	8
2.1.	Vodno bogatstvo Dabra	11
3.	Arheološka topografija dabarskog kraja	16
3.1.	Gradina Sitnik	20
3.2.	Gumno	21
3.3.	Selište u Bobićima	22
4.	Povijesni pregled	24
4.1.	Frankopanski kaštel Dabar	28
5.	Sakralna baština Dabra	29
5.1.	Borgiano Illyrico, Dabarski brevijar i crkva sv. Kuzme i Damjana	29
5.2.	Župna crkva sv. Mihovila	32
5.3.	Hram uspenja Presvete Bogorodice	34
6.	Oprez! Dabar i njegova okolica minski su sumnjiva područja!	36

DABAR

Dabar. Pri njegovom će spomenu gotovo svi isključivo pomisliti na najvećeg europskog glodavca velikih zubi koji gradi drvene brane na rijekama i potocima. Naći će se i onih koji znaju da postoje mjesta koja u svom nazivu sadrže imenicu *dabar*, no malo tko će znati da ona ima i drugo značenje, potpuno nevezano za simpatičnog sisavca. U arhaičnom hrvatskom jeziku *dabar* označava kotlinu, dolinu, klanac i ponor. Potječe od praslavenske riječi **dьbrь*, **dьbrь* istog značenja. Za razliku od hrvatskog, u kojem je nestala zbog izbjegavanja homonimije s dabrom-glodavcem, riječ je ostala očuvana u svim sjevernim slavenskim jezicima. Od južnoslavenskih zadržala se samo u slovenskom gdje *deber* označava uski i duboki klanac nastao dubinskom riječnom erozijom. Smatra se da praslavenska riječ pak potječe od keltske i baltoslavenske pa slične inačice nalazimo u litavskom jeziku, *dūburas*, te u letonskom, *dubras*, sa značenjem “šumska kaljuža ili močvara”.

U Hrvatskoj postoje i druga mjesta koja u svom imenu sadrže riječ dabar pa tako npr. na južnom dijelu Sjevernog Velebita, nedaleko Baških Oštarija, nalazimo tri susjedna sela, Ravni Dabar, Došen Dabar i Crni Dabar, koja su se smjestila svako u svojoj udolini iliti u svom dabru. Ona su danas napuštena te ih pohode samo planinari, izletnici i potomci nekadašnjih stanovnika.

Priujesak u obliku osmerolatičnog cvijeta, 14.-16. st.?, Mala Kapela - podnožje brda Korač

Izvor: Kolak, Tatjana: Pars pro toto - Arheologija u minskom polju, katalog izložbe, str. 19., Muzej Like Gospić, 2017.

Geografske osobine dabarskog kraja

Dabar se smjestio u Dabarskom polju, omanjoj krškoj udolini okruženoj brdovitim područjem kojim prevladavaju vrhovi visine iznad 800 m. Dabarsko polje, ukupne površine 1.7 km², čine dvije uleknine, razdvojene niskom prečagom, od kojih je sjeverna manja i viša, a južna veća i niža. Kod jakih kiša i naglog otapanja snijega ponori ne mogu brzo progutati svu vodu pa dolazi do poplava u središnjem dijelu polja pri čemu voda može doseći čak 5 do 10 m dubine.

Dabarskim poljem prolazi cesta koja iz Ličke Jesenice, preko prijevoja Mala Kapela, vodi u Gacko polje. Upravo je Mala Kapela geomorfološki najpogodniji ulaz u ličko područje i taj se pravac koristi u kontinuitetu od prapovijesti do danas. Tuda je prolazila i antička cesta za koju se pretpostavlja da se na području Gacke, kod neubicirane rimske postaje Bivija, odvajala prema Sisciji (Sisku).

U srednjem je vijeku preko Male Kapele i Dabarskog polja prolazio karavanski put iz središnje Hrvatske prema Lici koji je zasigurno dobio na dodatnoj važnosti nakon podizanja frankopanske utvrde u Dabru s obzirom na to da su knezovi Frankopani uvijek nastojali svoje posjede i utvrde dobro prometno povezati.

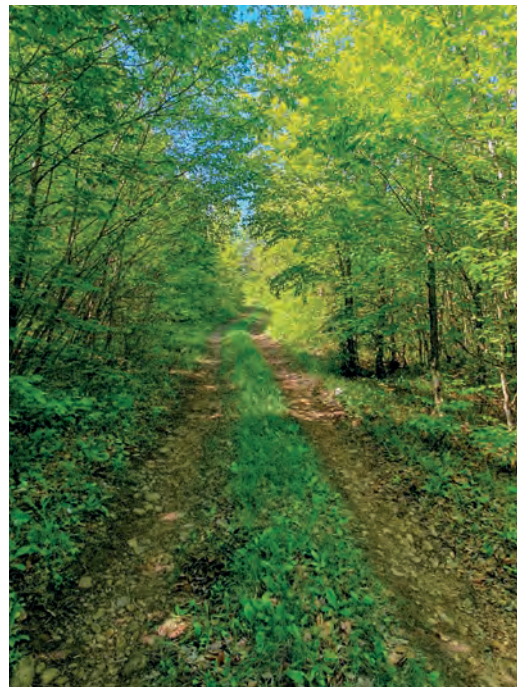

Slika 1: Pogled iz zraka na Dabarsko polje - Bare

Slika 2: Pogled iz zraka na Gradsko polje i Kliščina žljebu prema Glibodolu

Tijekom osmanskih ratova ovim su pravcem često nasrtali Turci, a dokaze o njihovoj prisutnosti na dabarskom području nalazimo u toponimima “Konjska glava”, “Osmanagino brdo” i “Osmanagino polje”. Prema predaji, Konjsko je brdo ime dobilo po tome što su na njemu, nakon bitke u kojoj su Turci poraženi, našli mrtvog Osman-aginog konja. Kasnije je u šupljem drvetu u nizini nađeno i tijelo Osman-age, koji se uspio ranjen spustiti s brda i sakriti, ali je tako skriven podlegao ozljedama pa se danas polje u kojem je skončao život zove Osmanagino polje.

Slika 3: Trasa stare ceste koja se s Male Kapele spušta prema Dabru

Na osnovu starih austrougarskih vojnih karata znamo da se u 18. st. na prijevoju Mala Kapela nalazila stražarnica, Wachthaus, kojoj je u 19. st. pridruženo ime Jurković. Ako je suditi po kartama, možda je tada sagrađena nova stražarnica na suprotnoj strani ceste.

Slika 4: Stražarnica na prijevoju Mala Kapela - mogući ostaci objekta iz 18. st.
te prikaz stražarnice na kartama 1. Vojne izmjere (kraj 18. st.)
te 2. i 3. Vojne izmjere (sredina i kraj 19. st.)

Vodno bogatstvo Dabra

Osim poplavnog dijela središnjeg polja, na dabarskom području postoji nekoliko izvora koji nikad ne presušuju. Crevarak, na zapadu Dabra, i Veliko vrelo (Pila), u središnjem dijelu sela, prelaze u potok Jarugu koji se ulijeva u Fajfenov ponor u istočnom dijelu sela. Veliko vrelo umjetno je oblikovano kao lokva kako bi se vodi moglo lakše prići.

Slika 5: Dabarsko polje - Bare

U vremenima kada se živjelo u utvrdi Dabar na brdu Vučjak važniji su bili izvori na samom brdu, pored utvrde. Južno od utvrde bio je izvor Pištenjak, a sjeveroistočno Čatrnja. Pod Čatrnjom se nalazila lokva koju je punila izvorska voda te se i dandanas taj položaj u katastru naziva Vodosprema.

S obzirom na to da je sve područje oko utvrde dugo bilo minski sumnjivo, izvori su zapušteni, no sačuvana je usmena predaja da su ljekoviti. Legenda kaže da je slijepa djevojka, koja se umila u Čatrnji, progledala pa je nekoč, na Mladu nedjelju, umivanje na izvoru u zoru bilo ritualom.

Osim cjelogodišnjih izvora, postoji mnogo lokvi i cisterni. Na zapadnom se rubu polja (O)krugljak nalazila Lučka lokva koja je danas presušila. U zaseoku Bobiči sačuvana je velika zajednička zidana lokva (cisterna) s kamenim stepenicama koje su omogućavale pristup u slučaju niskog vodostaja, no ona više nije u upotrebi. Zaselak Sitnik također je imao lokvu na istočnom rubu sela prema Bobičima, dok između Glibodola i Dabra, u Kliščina Žljebi, postoji povremeni potok. Na jugoistočnom se rubu Gradskog polja nalazi Antićeva pećina, stanište čovječje ribice. U Petrinič je polju, zapadno od Vuksanova sela, bila oveća lokva Rakita, svoju je lokvu imalo i Bilić selo, a u središtu se polja smjestio očuvani stari bunar s uklesanom 1892. godinom na obodu. Jugoistočno od Osmanagina polja, okružena brdima, skriva se mala udolina s jakim izvorom žive vode, prikladnog imena *Živica*, označenim na starim austrougarskim kartama iz 19. st., dok na karti iz 18. st. čitamo da se tada zvao Siva vodica. Uz izvor je nekad postojao istoimeni zaselak.

Slika 6: Potok Jaruga u središtu Dabra sa sačuvanom mlinicom

Na dijelu potoka Jaruge, u središtu Dabra, sačuvano je nekoliko mlinica koje upućuju na dugu tradiciju mlinarenja koja zasigurno seže u srednji vijek, a vjerojatno i mnogo ranije.

Slika 7: Bunar Živica pored istoimenog izuora, istočno od Osmanagina polja

Slika 8: Izvor Crevarak i potok Jaruga u Dabru

Slika 9: Cisterna u zaseoku Loliči

Slika 10: Sačuvana mlinica u Dabru

Slika 11: Izvor Veliko urelo u Dabru

Lokva je malo, zatvoreno vodeno stanište karakteristično za područje krša. Lokve mogu biti prirodne, poluprirodne ili nastale ljudskim djelovanjem. Kod onih koje je doradio čovjek, u prirodna krška udubljenja nasut je sloj gline kako bi se spriječilo oticanje vode. Rubovi lokvi često su podzidani tehnikom suhozida za lakši pristup vodi. Većina lokvi građena je na području gdje nije bilo živog izvora vode, no neke nisu presušivale cijele godine zahvaljujući podzemnim vodama koje su izvirale na njihovom dnu. Lokve su jedan od najstarijih oblika ljudske intervencije u kršu čija se upotreba može pratiti od prapovijesti, a napuštaju se gradnjom privatnih cisterni i uvođenjem vodovoda.

Arheološka topografija dabarskog kraja

Arheološki gledano, Dabar je gotovo u potpunosti neistražen. Poneki slučajni nalaz govori o postojanju kontinuiteta života od prapovijesti do danas. U literaturi se spominje nekoliko zemljanih tumula u zaseoku Zabare, možda na položaju Greda, koji bi mogli datirati još iz brončanog doba. Legende pričaju i o postojanju Jasen grada iznad vrtače Surdup južno od Dabra. Također je živa legenda o “grčkom” gradu na brdu Korač, kod prijevoja Mala Kapela, no zbog velike nadmorske visine i strmih padina vjerojatnije se radi o stražarskoj poziciji, a ne naseobinskoj gradini. Stoga se može pretpostaviti postojanje stražarnice koja je kontrolirala prijelaz iz središnje Hrvatske prema Lici, a mogla je imati kontinuitet od prapovijesti do novog vijeka. Postojanje života na dabarskom području u antičkom razdoblju potvrđuje zapis da je dabarski paroh u 19. st. našao nekoliko antičkih kovanica.

Slika 12: Središnji dio Dabra s biušom školom i crkvom sv. Mihovila

*Slika 13: Mač nađen u podnožju brda Korač
Fotografija: Arheološki muzej Zagreb, Igor Krajcar
Dabar, inv. br. S-4040, mač tipa X, druga pol. 9 st; željezo*

Sporadični srednjovjekovni nalazi potvrđuju daljnji kontinuitet života, a također i izraženu upotrebu prijevoja Male Kapele tijekom cijelog srednjeg vijeka.

Sredinom 20. st. ispod brda Korač nađena je karolinška spata (mač) datirana u 9. st. Većina svih ostalih nalaza prikupljena je prilikom razminiranja područja između Ličke Jesenice i Dabra. Nađeni dijelovi vojne opreme i oružja mogu se datirati u širi vremenski okvir od 9. do 16. st. Osim karolinške spate, pod Koračem je nađena i ostruga iz istog vremenskog razdoblja te željezna bojna sjekira nesigurne datacije od 6. do 8. st. ili pak od 14. do 17. st.

U rani se srednji vijek datira više strelica s Jurković Vrščića kod malokapelskog prijevoja, dok je na staroj cesti, kod križanja za Glibodol, nađena masivna željezna ostruga karolinških obilježja iz prve polovine 9. st. i željezna strelica s tuljkom za nasad kakve su se koristile od 9. do 12. st. Jedna je ostruga, datirana u kraj 8. ili početak 9. st., nađena i pod brdom Čekić. Ova bi koncentracija nalaza na području od Male Kapele do brda Korač mogla upućivati na postojanje ranosrednjovjekovnog lokaliteta u neposrednoj blizini.

Iz Vrletnih draga, kuda prolazi cesta prema Glibodolu i Brinju, potječe nekoliko predmeta, poput koplja i ostruga, datiranih u 14.-15. st. Oni se mogu staviti u kontekst frankopanskih utvrda u Brinju i Dabru te ukazuju na pravac komunikacije među njima. S nepoznate lokacije u Dabru potječe i primjerak tzv. zdjeličastog, bizantskog novca s kraja 12 st.

Slika 14: Gornji red s lijeva na desno: ostruga nađena kod križanja za Glibodol te ostruga, bojna sjekira i strelica nađeni ispod brda Korać.

Donji red: izbor strelica s Jurković Vrščića.

Izvor: Kolak, Tatjana: *Pars pro toto - Arheologija u minskom polju, katalog izložbe*, str. 7-13., Muzej Like Gospić, 2017.

Zbog minski sumnjivih područja još dugo vremena znatnija istraživanja na ovom području, nažalost, neće biti moguća, no 2024. godine, uz nužan oprez, obavljen je terenski pregled manjeg opsega.

Prvi poznati stanovnici dabarskog područja bili su **Japodi** koji su živjeli u prapovijesnom razdoblju. Japodi su skup zajednica bez državne strukture nastao na granici kontinenta i Mediterana. Njihova se kultura razvila krajem 10. st. pr. Kr. na temelju autohtonih tradicija i novopridošlih utjecaja kulture polja sa žarama. Matično područje Japoda je Lika, Ogulinsko–plašćanska udolina, dijelovi Gorskog Kotara i Korduna, Ličkog Pounja, sjeverozapadna Bosna, srednji dio toka rijeke Une, a povremeno su držali i dijelove Primorja. Donekle samostalne zajednice ograničene su planinama ili većim rijekama, a čini ih najčešće jedna dominantna veća gradina i mnoštvo manjih. Živjeli su na nasebinskim gradinama te u naseljima u njihovom podnožju dok su za poljoprivredu i ispašu koristili obližnja polja. Naselja su bila smještena u blizini izvora vode i prvih prapovijesnih putova koji su spajali kontinent s obalom. Japodi su istodobno bili ratnici, stočari, poljoprivrednici, lovci i trgovci.

Osim oskudnih istraživanja života na gradinama, najviše podataka o Japodima dala su mnogobrojna istražena groblja. Groblja su obično smještena na brežuljcima blizu naselja, najčešće u obliku tzv. ravnih nekropola koje se teško opažaju u prostoru. Ono po čemu danas prvo prepoznamo Japode jednostavne su ženske nošnje bogato ukrašene nakitom: spiralnim fibulama i jantarom, privjescima, oglavljima, dijademama, sljepoočničarkama i pojasevima, dok su muškarci nosili kraće haljine, nakit, pojasne kopče i fibule, kao i oružje, prvenstveno mačeve, bodeže i koplja.

Slika 15: Bedem gradine Sitnik

Gradine su utvrđena staništa na dominantnim uzvisinama. Mogu biti stalna ili povremena naselja, zbjegovi, stražarnice, kulturna mjesta ili skloništa za stoku. Nastaju na prijelazu iz bakrenog u brončano doba i traju sve do dolaska Rimljana između 1. st. pr. Kr. i 1. st. po. Kr. Mnoge gradine naseljene su i za vrijeme rimske vladavine, a neke nastavljaju život i tijekom srednjeg i novog vijeka. Na ovom je području, prema dosadašnjim spoznajama, život na gradinama napušten u kasnoj antici. Gradinama je zajedničko obilježje da su utvrđene i podignute na položaju koji omogućuje laganu obranu uz nadzor nad okolnim područjem, najčešće nad putovima i poljima, te uz obavezni izvor pitke vode u blizini. Više je gradina uvijek smješteno tako da imaju dobru međusobnu vizualnu komunikaciju. Uglavnom zauzimaju vršni plato, a često i padine brijega, te imaju jedan ili više bedema građenih u suhozidnoj tehnici ili nasipavanih

od sitnijeg kamena, ponekad ojačanih drvenim palisadama. Pristupni put obično je izveden po najblažoj padini brijega te vodi do glavnog ulaza u gradinu koji može biti dodatno utvrđen kulama ili grudobranima. Objekti se nalaze unutar bedema, ali i izvan njih na prirodnim ili umjetnim terasama ponajviše zbog južne orijentacije i osunčanosti što je pogodovalo svakodnevnim gospodarskim djelatnostima stanovnika gradine. Japodske gradine vjerno prate ovaj općeniti koncept gradinskih naselja. Na širem se području Dabra gradine nalaze na nižim vrhovima zapadnih obronaka Male Kapele te svjedoče o naseljenosti kraja do dolaska Rimljana.

Gradina Sitnik

Smjestila se na vršnom platou istoimenog brda, na 606.7 mnnv. S gradine se pruža otvoren pogled u svim smjerovima kontrolirajući dabarska polja (Gradsko polje, Bare i (O)Krugljak), glavni prometni pravac koji s Male Kapele prolazi kroz polje dalje prema Lici te vrhove obližnjih brda. Sam plato veća je zaravnjena površina s tragovima terasastog oblikovanja čije se padine strmo spuštaju prema sjeveru i prema zapadu, nešto manje strmo prema jugu, a prema istoku je blagim sedlom povezan s grebenom brijega na kojem se nalazi zaselak Sitnik. S te je strane izveden i pristupni put, a prilaz gradini otežava bedem položen u smjeru sjeverozapad -

Slika 16: Gradina Sitnik, u prvom planu u sredini, i brdo Mali Lisac u pozadini desno.

jugoistok, s blagim zavojem prema sjevernom rubu platoa. Bedem je očuvan u obliku nasipa visine 3 do 4 m i širine oko 6 m. Na gradini danas nema tragova arhitekture, no stambena se namjena može pretpostaviti na osnovu veličine platoa, blizine polja, vode i činjenice da je okružena značajno višim i teže dostupnim vrhovima koji nisu pogodni za naseljavanje. Od arheoloških je nalaza nađeno svega nekoliko sitnih ulomaka prapovijesne keramike. Gradina, ujedno lijep vidikovac, dostupna je i danas s makadamskog puta koji povezuje Dabar i zaselak Bobiće, a vodi strmo uz brdo pored hrama Uspenja Presvete Bogorodice da bi se na sedlu put za gradinu odvojio prema zapadu. Prema podacima dobivenim od Hrvatskog centra za razminiranje, gradina nije u minski sumnjivom području.

Guvno

Lokalitet Guvno nalazi se južno od Dabra, a zapadno iznad vrtače Veliki Surdup. Pri razminiranju padina prema vrtači nađeni su brojni ulomci keramičkih posuda koji pripadaju prapovijesnoj gradinskoj keramici.

Slika 17: Pogled na lokalitet Guvno (u sredini), vrtaču Veliki Surdup (desno) i Dabarsko polje

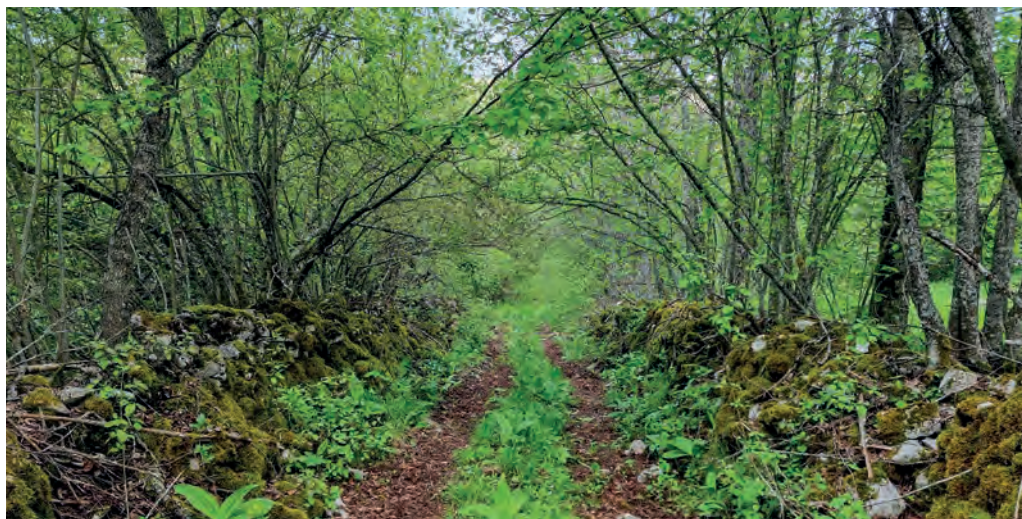
Ona se, gotovo nepromijenjenih obilježja, koristi tijekom brončanog i željeznog doba te se datira od 12. do 6. st. pr. Kr. Prisutnost keramike ukazuje na postojanje japodskog naselja u neposrednoj blizini, vjerojatno na platou sjeverno od zavoja glavne ceste prema Otočcu i samog vrha Guvno (662.9 mnv). Na Hrvatskoj osnovnoj karti 1:5000 položaj je označen imenom “Guzičica” dok u katastru nosi naziv “Kučište”. U osnovi je izdvojena glavica na čijem se istočnom rubu mogu uočiti obrisi potencijalnog bedema dok je na samom vrhu novi, manji stambeni objekt.

Osim prapovijesne keramike, na lokalitetu je nađena kasnoantička prstenasta fibula te nož i strelica datirani u šire razdoblje od 9. do 15. st.

S obzirom na položaj Guvna iznad Surdupa, može se pretpostaviti da se legenda o postojanju Jasen grada nad njim odnosi upravo na ovaj lokalitet, a ne na obližnje brdo Jasen koje, zbog visine i nepristupačnosti te udaljenosti od obradivih površina i vode, nije pogodno za naselje.

Selište u Bobićima

Bobići su zaselak istočno od Dabra, smješten na čistini okruženoj vrhovima zapadnih obronaka Male Kapele i manjim obradivim površinama. Razvio se uza sjeverni ogranak prastarog puta preko Male Kapele koji je vodio u središte dabarskog područja, dok je južni obilazio polje (O)Krugljak nastavljajući prema Petrić polju, Doljanima i Vrhovinama. Može se pretpostaviti da selo na istom prostoru opstaje stoljećima prije njegovih prvih prikaza na austrougarskoj karti 1. Vojne izmjere s kraja 18. st.

Slika 18: Stari put omeđen suhozidima prema lokalitetu Selište

Sjeverozapadno od Bobića, u jugoistočnom podnožju brda Kuljača, a između zaseoka Čaturile i Lolići, nalazi se područje zvano Selište. Na njegovom se južnom rubu, odmah iznad Čaturila, mogu vidjeti gomilice neobrađenog kamenja koje upućuju na potencijalni naseobinski lokalitet, možda ostatak starijeg sela.

Slika 19: pogled s gradine Sitnik na zaselak Bobiće i padinu brda Kujača (lijevo) s lokalitetom Selište

Povijesni pregled

Dabar se u povijesnim izvorima spominje tek kao utvrda i to od sredine 15. stoljeća. O ranijem razdoblju nemamo pisanih tragova koji bi se odnosili na samo naselje Dabar. Da je područje bilo naseljeno od davnih vremena svjedoče sporadični arheološki nalazi te činjenica da je Mala Kapela, kako je već spomenuto, “oduvijek” bila korištena kao prirodni prolaz prema Lici.

Karta 1 - Detalj karte 1. Vojne izmjere (kraj 18. st.) s prikazom Dabra i okolice

U srednjem vijeku na dabarskom su se području vjerojatno nalazila naselja Okrugljak te Tribihovići s crkvom sv. Ivana, no njihova točna lokacija danas nije poznata. Okrugljak se možda nalazio iznad polja (O)Krugljak, na istočnom dijelu današnjeg naselja gdje se, jugoistočno od polja, uzdiže plato toponimskog naziva Selište koje upućuje na postojanje sela na tom položaju u nekom povijesnom razdoblju. Za Tribihoviće se pretpostavlja da su se mogli nalaziti negdje u smjeru prema Vrhovinama. U njima je bila crkva sv. Ivana kojoj je pripadao jedan od dva glagoljska brevijara iz Dabra, Borgiano Illyrico iz 14. st. Godine 1486. zabilježena su na širem području Dabra, osim Tribihovića, sela Sitnik, Zvojča i Brižna. Sitnik se vjerojatno

Slika 20: Pogled na Dabarsko polje i Dabar s brijega Selište iznad polja Okrugljak.

nalazio u okolici istoimenog brijega istočno iznad Dabarskog polja. Prema jednom opisu iz 1672. godine pretpostavlja se da je Zvojča bila negdje između brda Bogavča i Petrinić polja, dok je Brezna današnji Brezovac između Petrinić polja i Doljana.

U srednjem su vijeku kaštelani bili nadzornici starih gradova (burgova), a u doba renesanse zapovjednici kaštela i uturda te gradske straže.

Slika 21: Skromni ostaci uturde Dabar, pogled s istoka

O samoj utvrdi u Dabru, nažalost, također nema mnogo povijesnih zapisa i podataka. Vjerojatno je Dabar sagrađen otprilike u isto vrijeme kad i utvrde u Vrhovini i Prozoru, tj. krajem 14. st., dok predaja kaže da ga je sagradio Bartol IX. Frankopan što bi vrijeme njegove gradnje pomaknulo u prvu polovinu 15. st. U izvorima se prvi put spominje 1449. godine, u ispravi pisanoj 14. lipnja u Modrušu. Njome sinovi bana Nikole Frankopana među sobom dijele obiteljsku imovinu i posjede pri čemu knez Žigmund dobiva utvrde Otočac, Prozor, Dabar i Vrhovine. U rujnu iste godine knez Žigmund daruje crkvi sv. Nikole u Otočcu prihode otočkog županata i gackog arhiprezbiterata u Vrhovinama i Dabru. S obzirom na to da su se posjedi u ono doba nasljeđivali po muškoj liniji, a Žigmund je imao samo dvije kćeri, nakon njegove smrti 1465. godine Dabar preuzima brat mu Martin. Kralj Matija Korvin 1486. godine Frankopanima oduzima Dabar kojim tada upravljaju kraljevi *kaštelani*. Osmanlije 1527. godine zauzimaju cijelu Krbavu i južni dio Like pa je Dabar uključen u obrambeni sustav Senjske kapetanije. Po naredbi kralja Ferdinanda, od 1561. pa do 1563. godine sve su pogranične utvrde, na području od Siska do Trsata, pregledane i opisane kako bi se zabilježilo njihovo stanje i strateška vrijednost. Tako je nastao poznati izvještaj generala Ivana Lenkovića o krajiškim utvrdama u kojem je Dabar opisan kao utvrda napuštena zbog nedostatka novca, smještena točno na putu kojim prolaze Turci, a kojoj je potreban popravak zidova, krovništva i vrata. Lenković smatra da u nju treba postaviti posadu od 32 vojnika, no za početak predlaže osnovne popravke i manju stražu od 6 vojnika koji bi održavali vezu s drugim utvrdama Senjske kapetanije.

Slika 22: Pogled na Dabar sa Sitnika

Dabar potom dobiva na važnosti u protuosmanskoj obrani, popravljen je i jače utvrđen te njime zapovijeda kapetan i već se 1572. godine spominje posada od 40 njemačkih plaćenika koje su u narednim godinama zamijenili haramije, tj. lako naoružani pješaci hrvatske vojske. Prestanskom osmanske opasnosti krajem 17. st. utvrda se prestaje održavati te je napuštena pa se već 1773. godine, u popisu starih utvrda, spominje kao ruševna.

Slika 23: Tradicionalna kuća u zaseoku Bobiči

Pod utvrdom se, od njezinog podizanja, postepeno razvijalo podgrađe sa statusom varoši u kojoj se ubirala pijacovina (pristojba na sajmu). Godine 1672. u Dabar dolazi devedeset vlaških obitelji kojima karlovački general daje zemlju u Velikom Glibodolu, no dvadesetak godina kasnije šezdeset ih se vratilo u Liku i Krbavu.

Propast utvrde nije utjecala na razvoj sela, štoviše ono je sve više raslo. Sredinom 19. st. Dabar je imao skoro 2000 stanovnika, više od 130 kuća, pučku školu te katoličku crkvu sv. Mihovila i pravoslavnu Uspenja Presvete Bogorodice. Prema popisu stanovništva iz 1910. godine Dabar broji 2394 stanovnika i tada se već razlikuje samo selo Dabar od okolnih zaselaka.

Frankopanski kaštel Dabar

Slika24: Crtež utvrde Dabar iz 17. st. austrijskog vojnog inženjera i kartografa Martina Stiera

Utvrda, u narodu zvana Sokolac i Sokolić, stajala je na 693 m visokom brdu Vučjak sjeverozapadno od župne crkve i od nje danas gotovo nema vidljivih tragova. Na osnovu starog crteža iz 19. st. možemo zaključiti kako je bila tipični renesansni kaštel pravokutnog tlocrta s četiri okrugle kule na uglovima. Za razliku od srednjovjekovnih starih gradova (burgova), kašteli imaju jednostavniji i pravilniji oblik s obodnim zidovima koji najčešće tvore pravokutnik ili trokut. Na uglovima se uvijek nalaze kružne kule (bastioni) koje nisu više od obodnih zidova. Kašteli nastaju tek u 15. st. s pojavom vatrenog oružja, a grade se sve dok traje osmanska opasnost tj. do 17. st. Zidovi i kule kaštela prilagođeni su vatrenoj obrani pa su obično zaštićeni prsobranima te imaju otvore za smještaj teškog, vatrenog oružja. Također se ne podižu na istaknutim i velikim uzvisinama jer bi tako bili laka meta.

Sakralna baština Dabra

Borgiano Illyrico, Dabarski brevijar i crkva sv. Kuzme i Damjana

Slika 25: Dabarski brevijar

Iako o Dabru nema povijesnih zapisa iz razdoblja prije 15. stoljeća, izravni je dokaz postojanja razvijenog kulturnog i sakralnog života, a posebno glagoljaštva, na njegovom širem području i prije tog vremena brevijar *Borgiano Illyrico*, napisan u Tribihovićima, a koji se danas čuva u Vatikanu.

Borgiano Illyrico, kao i stotinu godina mlađi Dabarski brevijar, nastao je tijekom “zlatnog doba glagoljaštva”. Čine ga dva toma, tj. pojedinačne knjige, nejednake veličine: B. Illyrico 5, nastao u razdoblju od 1361. do 1364. godine, te B. Illyrico 6, pisan 1367. godine. Uz njega se veže dirljiva priča o složnosti i trudu lokalnog puka koju je u brevijar 1500. godine zapisao Vid, dijak (đak) svećenika Benka, župnika u Tribihovićima.

Brevijar (časoslov) crkvena je knjiga - kodeks s tekstovima koje u određene sate svakoga dana mole katolički klerici, redovnici i vjernici laici, zajednički ili samostalno.

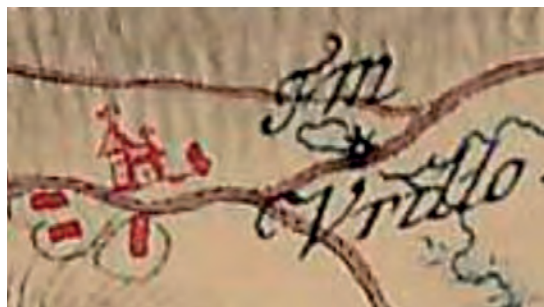
Naime, godine 1487. brevijar su otuđili Turci, no stanovnici Okrugljaka i Tribihovića uspjeli su zajedničkim snagama, tijekom teškog ratnog razdoblja protkanog neimaštinom i siromaštvom, otkidajući od svojih usta, sakupiti dovoljno novca za njegov otkup od zlog zulumčara kako bi se knjiga vratila u kraj svog nastanka. Brevijar je kasnije, sigurnosti radi, prenesen na otok Krk odakle je 1627. godine prebačen u Rim gdje je dospio pod upravu odjela Propagande za vjeru. Tajnik Propagande u 18. st. bio je kardinal, povjesničar i arhivist Stefano Borgia te je po njemu brevijar dobio današnji naziv "Borgiano Illyrico".

O razvijenom glagoljaštvu na dabarskom području dodatno svjedoči nešto mlađi *Dabarski brevijar*, glagoljski kodeks iz 1486. godine. Danas se čuva u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Dabarski brevijar čini 306 pergamenskih listova dimenzija 33 x 23,5 cm, no pretpostavlja se da mu nedostaje bar stotinu listova. Pisan je uglatom (ustavnom) i poluustavnom glagoljicom. Sadrži dulje biblijske lekcije te opširne hagiografske legende i pasije koje se čitaju u sanktoralu. Kodeks je možda bio namijenjen nekoj franjevačkoj zajednici jer završava blagdanom sv. Franje Asiškog.

Hagiografije su životopisi svetaca i svetačke legende dok je sanktoral dio misala i brevijara koji sadrži misne obrasce i službe za blagdane pojedinih svetaca i mučenika kroz liturgijsku godinu.

Posebno je zanimljiv kasniji zapis iz 1515. godine koji je u brevijar unio pop Stipan. U bilješki Stipan spominje svoju braću, crkvicu sv. Kuzme i Damjana i velike neprilike uzrokovane učestalim provalama Osmanlija. Ovaj zapis ukazuje na to da je brevijar nastao u Dabru te da je pripadao spomenutoj crkvi sv. Kuzme i Damjana od koje danas nema vidljivih tragova.

Na austrougarskoj karti 1. Vojne izmjere s kraja 18. stoljeća ucrtana je crkva, bez oznake titulara, sjeverno od sporednog puta na zapadnom rubu naselja. Vrlo vjerojatno radi se upravo o crkvi sv. Kuzme i Damjana.

Karta 2 - Detalj karte 1. Vojne izmjere s ucrtanom crkvom, potencijalno sv. Kuzme i Damjana

Najstariji poznati oblik glagoljskog pisma zove se oblom glagoljicom. Sveslavensko je pismo od 9. do 12. st. Poslije 12. st. glagoljicom se služe samo Hrvati koji stvaraju novi tip glagoljice - uglatu ili hrvatsku glagoljicu. Ona je posebno karakteristična za liturgijske knjige, namijenjene oltaru ili koru, u posljednjoj četvrtini 14. st. Širenjem pismenosti u drugoj polovici 14. st. pojavljuju se manje svečani oblici pisma – poluustavna i kurziuna glagoljica (brzopis).

Možemo pretpostaviti da se ona nalazila u Ljuštinovoj dragi, oko 50 m zapadno od zavoja glavne ceste, na zemljištu koje danas nosi katastarski naziv “U Crkvnici”. Pored nje mogao se nalaziti manji samostan, eremitorij, u kojem su boravili pustinjaci - pokornici, možda franjevačke provenijencije.

Slika 26: Ljuštinaova draga, gospodarski objekt s klesanim kamenjem koje možda potječe s obližnjih ostataka crkve

Župna crkva sv. Mihovila

Na uzvisini iznad središnjeg dijela sela podignuta je početkom 18. st. crkva sv. Mihovila Arhandela. Nije poznato je li se na istom mjestu nalazila neka starija crkva. Dabar je u početku pripadao brinjskoj župi, a potom, od 1486. godine gatskoj. Godine 1730. zabilježeno je kako crkva u Dabru ima posebnog kapelana, a samostalna je župa osnovana 1807. godine.

Slika 27: Interijer crkve sv. Mihovila

Crkva je građena u jednostavnom kasnobaroknom stilu bez izraženijih detalja. U osnovi je jednobrodna građevina s pravokutnom apsidom i pravilne orijentacije u smjeru istok-zapad. Nekad je bila okružena kamenim zidom od kojeg je danas preostao samo podzid na jugu i jugozapadu. Godine 1802. crkva je obnovljena te joj je dograđen zvonik, a dodatno je proširena sedam godina kasnije. Prilično je oštećena za vrijeme Drugog svjetskog rata, no obnovi se pristupilo tek tijekom šezdesetih i sedamdesetih godina 20. st. Nova je oštećenja, iako manja nego prije, pretrpjela tijekom Domovinskog rata. U potpunosti je obnovljena u prvom desetljeću 21. st.

Slika 28: Crkva sv. Mihovila, sjeverno pročelje

kada dobiva novu oltarnu sliku sv. Mihovila, rad akademskog slikara Slobodana Radića, dok je stara slika pohranjena u sakristiji. Unutrašnjost crkve jednostavne je izvedbe, ravnog stropa i zidova bez istaka koje krasi samo prizori križnog puta, dar Tomislava Rukavine. Istočno od crkve nalazi se novo groblje dok bi starije trebalo očekivati bliže samoj crkvi. Od pročelja prema zapadu nazire se stari, obzidani put koji je iz središta sela vodio do crkve.

Crkva je danas zaštićena kao kulturno dobro Republike Hrvatske.

Hram uspenja Presvete Bogorodice

U podnožju brda Sitnik, na istočnom rubu Dabra, nalazi se pravoslavna crkva - hram Uspenja Presvete Bogorodice. Hram se prvi puta spominje 1700. godine u popisu parohija Karlovačkog generalata kad je imao jednog svećenika. Godine 1755., u opisu Eparhije, navodi se da je sagrađen od drveta prije 40 godina, a iste je godine, u drugom zapisu, zabilježeno kako je u ruševnom stanju zbog truljenja građe. Ako je vjerovati opisu Eparhije, spomenuta je crkva bila sagrađena oko 1715. godine pa bi se moglo zaključiti da je prije toga postojala starija koja je spomenuta u popisu parohija.

Slika 29: Hram Uspenja Presvete Bogorodice, južno pročelje

Godine 1756. odobrena je gradnja zidanog hrama, a sačuvan je i dokument iz 1763. godine kojim je zabranjeno podizanje zvonika. Zbog toga se gradnja odužila desetak godina, sve do dobivanja dozvole za izgradnju zvonika. Hram je oštećen u Drugom svjetskom ratu, a potom je dio kamenog materijala iskorišten za gradnju okolnih objekata. Danas je u ruševnom stanju.

Ikonostas je oltarna pregrada koja sprečava pogled i pristup u svetište, a ime je dobio po ikonama koje se na njemu nalaze. Ima troja vrata od kojih se središnja nazivaju Prekrasna vrata ili Carske dveri, dok su sa strane Sjeverna i Južna vrata.

Slika 30: Unutrašnjost hrama Uspenja Presuete Bogorodice s ikonostasom

Hram je velika jednobrodna građevina, presvođena bačvastim svodom, s polukružnom apsidom na istoku. Svetište od broda, tj. prostora za vjernike, dijeli ikonostas koji dopire sve do stropa što je rijetkost u pravoslavnoj sakralnoj arhitekturi. Od ikona i ostalog oslika hrama ništa se nije sačuvalo, već su preostali samo goli, hladni, kameni zidovi koji svjedoče o nekim davnim, minulim vremenima. S obzirom na to da hram nije obnavljan nakon Drugog svjetskog rata, u osnovi je sačuvarao izvorni izgled i arhitektonske detalje što mu daje posebnu vrijednost.

Oprez! Dabar i njegova okolica minski su sumnjiva područja!

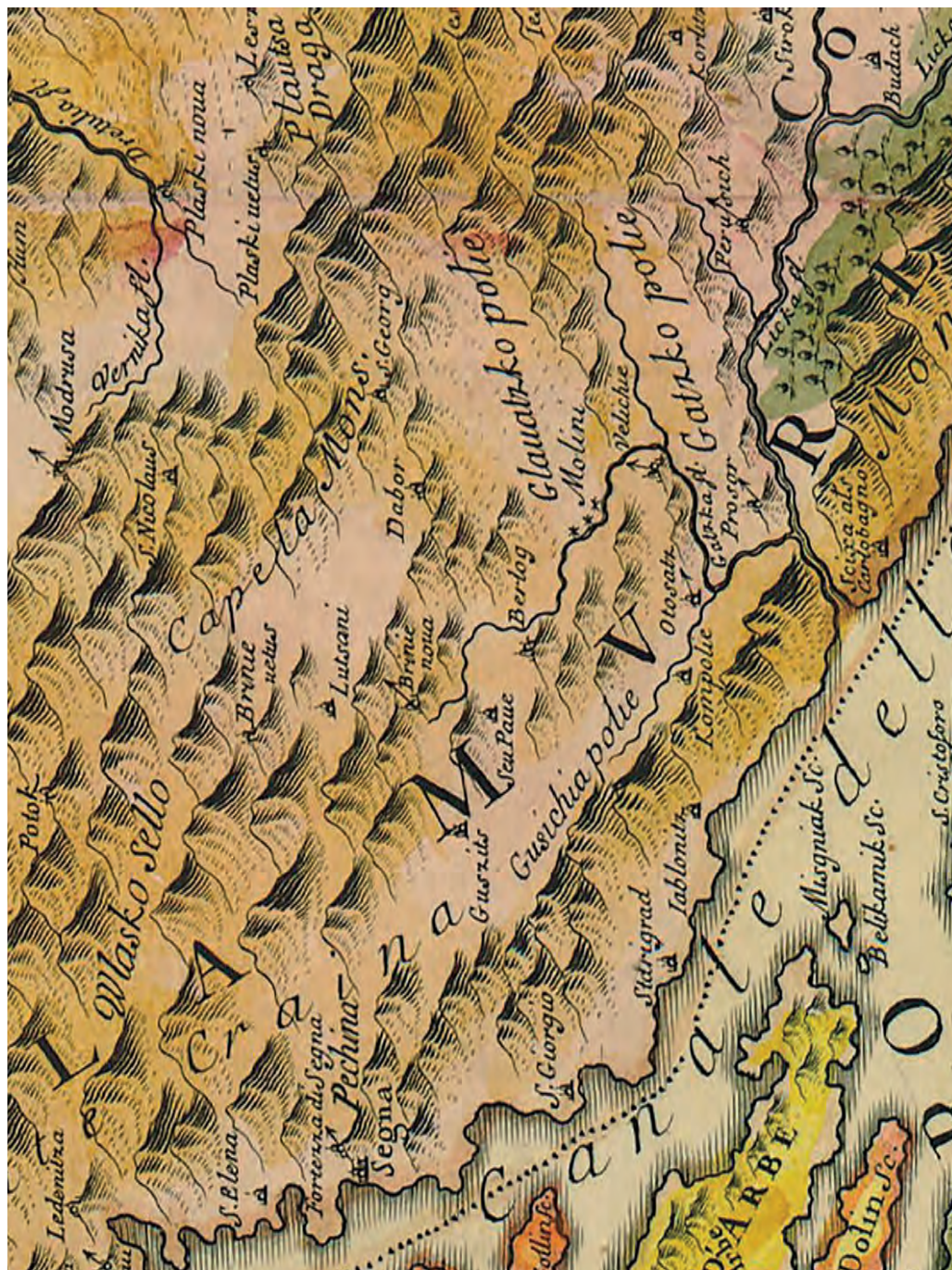
Slika 31: Upozorenja na opasnost od mina

Iako se razminiranje Dabra provodi u kontinuitetu već nekoliko godina, još uvijek je mnogo minski sumnjivih područja, zaostalih iz vremena Domovinskog rata dok je Dabar bio okupiran. Velike šumske površine i krški teren prepun stijena i vrtača uvjetuju sporo razminiranje. Minirana područja označena su tablama upozorenja o minama, no treba biti na oprezu jer neodgovorni pojedinci table ponekad otuđe.

Podatci o minski sumnjivim područjima mogu se potražiti na MIS Portalu HCRa:

<https://misportal.hcr.hr/HCRweb/faces/simple/Map.jspx>

Na dabarskom području preporučljivo je kretati se isključivo asfaltiranim i makadamskim cestama, utabanim stazama i obrađenim površinama.

Karta 3: Detalj karte G. Cantellija "La Croatia e contea di Zara" iz 1690. godine
 Dostupno na: <https://digitalna.nsk.hr/kartografska/?pr=i&id=11142>

Karta 4: Detalj karte P. Rittera Vitezovića "Geographische Particular Charten der Umgebung Velebit" iz oko 1701. godine | Dostupno na: <https://digitalna.nsk.hr/kartografska/?pr=i&id=11722>

Karta 5: Detalj karte A. A. Patačiča iz 1746., prema S. Glavaču (1673. g.), "Mappa R. Dalmat. Croatiae et Sclav. ..." | Dostupno na: <https://digitalna.nsk.hr/kartografska/?pr=i&id=11724>

Literatura:

Badurina-Stipčević, Vesna; Mihaljević, Milan; Šimić, Marinka: Mjesto Dabarskoga brevijara među hrvatskoglagoljskim liturgijskim kodeksima, *Gacka u srednjem vijeku*, Zbornik radova, Zagreb – Otočac, 2012.

Bakarić, Lidija (ur.): *Iapodes, Tajanstveni gorštaci u Srednjoj Europi*, Zagreb, 2017.

Barabás, Samu; Thallóczy, Lajos (ur.): *Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus = A Frangepán család oklevéltára*, Volume ser.1, Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria Vol. XXXV, Magyar Tudományos Akadémia, Budimpešta, 1910.

Horvat, Rudolf: *Lika i Krbava I*, Zagreb, 1941.

Ibler, Mladen: Brevijar Borgiano Illyrico 5-6, *Senjski zbornik* 36, Senj, 2009.

Kolak, Tatjana: *Pars pro toto - Arheologija u minskom polju*, katalog izložbe, Muzej Like Gospić, 2017.

Kolak, Tatjana; Šušnjić, Dalibor: Novi ranosrednjovjekovni nalaz iz Gacke, *Gacka u srednjem vijeku*, Zbornik radova, Zagreb – Otočac, 2012.

Kruhek, Milan: *Krajiške uturde i obrana Hrvatskog kraljevstva tijekom 16. stoljeća*, Zagreb, 1995.

Orlović, Snježana: *Pravoslavna eparhija Gornjokarlovачka, Šematizam*, Beograd-Karlovac, 2017.

Pavičić, Stjepan: *Seobe i naselja u Lici*, Zagreb, 1962.

Runje, Petar: *Otočac, srednjovjekovna biskupija i kulturni centar*, *Senjski zbornik* 33, Senj, 2006.

Skok, Petar, *Etimologijski rječnik Hrvatskoga ili Srpskoga jezika*, Knjiga prva, Zagreb, 1971.

Szabo, Gjuro: *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 1920.

Ujević, Mate (ur.): Dabar, *Hrvatska Enciklopedija*, Svezak IV, Zagreb, 1945.

Internet stranice

Dabar, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024.

<<https://www.enciklopedija.hr/clanak/13629>>.

dàbar, Hrvatski jezični portal.

<https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f1pvXRA%3D>.

Dabarsko polje, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024.

<<https://www.enciklopedija.hr/clanak/dabarsko-polje>>.

Glas Gacke: Iz starih zapisah - Dabar, 2017.

<<https://www.glasgacke.hr/?ispis=detalji&novost=16457&kat=79>>.

Hagiografije, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024.

<<https://www.enciklopedija.hr/clanak/hagiografije>>.

Kostelac-Gomerčić, Manja: Dabar u Gackoj - zaboravljeni raj, Glas Gacke, 2018.

<<https://www.glasgacke.hr/?ispis=detalji&novost=19708&kat=71>>.

Kostelac-Gomerčić, Manja: Je li ovo crkva sv. Kuzme i Damjana?, Glas Like, 2016.

<<https://glaslike.hr/?ispis=detalji&novost=11266&kat=71>>.

Kostelac-Gomerčić, Manja: Frankopanski posjedi u Gackoj, 2020.

<<https://darkoantolkovic.wordpress.com/2020/05/28/frankopanski-posjedi-u-gackoj>>.

Portali

- DIGITALNE ZBIRKE NACIONALNE I SVEUČILIŠNE KNJIŽNICE U ZAGREBU, DIGITALNA KARTOGRAFSKA GRAĐA (<https://digitalna.nsk.hr/kartografska/>)
- GEOPORTAL DRŽAVNE GEODETSKE UPRAVE (geoportal.dgu.hr)
- GOOGLE MAPS (maps.google.com)
- HRVATSKI CENTAR ZA RAZMINIRANJE, MIS PORTAL
- <https://misportal.hcr.hr/HCRweb/faces/simple/Map.jspx>
- MAPIRE – THE HISTORICAL MAP PORTAL (mapire.eu/en/)
- REGISTAR KULTURNIH DOBARA MINISTARSTVA KULTURE (<https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6212>)

ISBN 978-953-50968-4-9

9 789535 096849